

Frans Slijpen

Monumentale kunst en industrie

Seminar “Cooperation during the reconstruction”

Dr. Jonneke Jobse

Roxanne Doyen (rdn620)

Vrije Universiteit Amsterdam

MA Kunstgeschiedenis 1800-heden

11 januari 2010

Inhoudsopgave:

Inleiding	p. 3
Percentageregeling	p. 4
Stichting Kunst en Bedrijf	p. 5
Limburg in de jaren vijftig en zestig: Frans Slijpen als monumentaal kunstenaar	p. 6
Eerste Nederlandse Cement Industrie (ENCI) te Maastricht	p. 8
Eerste Nederlandse Cement Industrie (ENCI) te Rotterdam	p. 11
Koninklijke Sphinx B.V. te Maastricht	p. 14
Conclusie	p. 16
 Literatuurlijst	 p. 18

Bijlagen:

Projectbeschrijving ENCI B.V. Maastricht	p. 22
Projectbeschrijving ENCI B.V. Rotterdam	p. 30
Projectbeschrijving Koninklijke Sphinx B.V. Maastricht	p. 40
 Lijst met profane monumentale kunst van Frans Slijpen	 p. 46

Inleiding

“Wij zijn het er allemaal over eens dat onze wereld er beter uit kan zien dan ze doet”¹

Dit citaat uit het vooraanstaande tijdschrift Forum, toont aan hoe er na de Tweede Wereldoorlog tegen Nederland aangekeken werd. Architecten en kunstenaars waren van mening dat de wereld er beter uit moest gaan zien, door het grootschalig toepassen van monumentale kunst: “...de niet-vrije, gebonden of gebruikskunst in een architectonische setting.”² Voorbeelden zijn wandschilderingen, mozaïeken, glasramen, beelden en reliëfs. Deze kunst maakt deel uit van een ensemble, van een architectonische context waar ze geheel afhankelijk van is. Immers, los van deze specifieke context valt het geheel van architectuur en kunst en vaak ook de betekenis van de voorstelling weg. Ter bevordering van de monumentale kunst in Nederland werden er een aantal verenigingen opgericht. Zo werd in 1952 de Vereniging van Beoefenaars der Monumentale Kunsten (VbMK) opgericht. In 1955 volgde de Liga Nieuw Beelden, meer gericht op abstracte voorstellingen binnen de monumentale en vrije kunst. Deze verenigingen hadden echter allemaal hetzelfde ideaal: het vormen van een nieuw gemeenschapsgevoel onder de Nederlandse bevolking en het mooier, menselijker maken van de omgeving.³

In 1950 werd Stichting Kunst en Bedrijf opgericht, die voor de uitbreiding van de toepassing van monumentale kunst zou zorgen. Stichting Kunst en Bedrijf voerden industrieën en bedrijven aan tot het hebben van een actief kunstbeleid, waarbij de integratie van kunst en architectuur centraal stond. Bovendien was deze Stichting ook een belangrijke strohalm voor de overheid, zoals in dit essay aangetoond zal worden. Als casus zullen twee industrieën in Maastricht genomen worden, ENCI B.V. en de Koninklijke Sphinx B.V., die beiden kunstwerken van de vooraanstaande monumentale kunstenaar Frans Slijpen in hun bezit hebben. De vraag waarop dit essay gebaseerd is luidt dan ook: Hoe komen de idealen van Stichting Kunst en Bedrijf terug bij in de monumentale kunst van Frans Slijpen binnen de ENCI en de Sphinx?

¹ Sanders, 1948, p. 82

² Categorieaal onderzoek Wederopbouw 1940-1965. www.monumentale-wandkunst.nl

³ Jansen, 1995, p. 57

Percentageregeling

Na de Tweede Wereldoorlog heerste er chaos in Nederland, op politiek, sociaal, economisch en cultureel gebied. Er moest een totale herziening van het ‘mens-zijn’ plaatsvinden om de morele crisis te overwinnen. Kunst werd hiervoor van groot belang geacht. Er zou een nieuw gemeenschapsideaal moeten komen, bevordert door de kunst. Door kunst op prominente plaatsen in de openbare ruimte toe te passen, zou kunst voor iedereen toegankelijk zijn waardoor niet alleen esthetisch genot plaats zou vinden, maar ook een opvoedkundig aspect aanwezig was. Architecten en kunstenaars waren van mening dat de taak van de overheid erin lag om de scheiding van kunst en samenleving op te heffen.⁴ De kunstenaar bijvoorbeeld, had maar beperkte toegang tot het publieke domein. Kerken en stadhuizen werden al door de kunst bediend, woonwijken, kantoren en industrieën maar ook gebruiksvoorwerpen en meubels amper. Al voor de Tweede Wereldoorlog bestonden er een aantal adviesbureaus en bemiddelaars op het gebied van beeldende kunst en pedagogiek die hun werkzaamheden na de Tweede Wereldoorlog voortzetten. Verder werden er nieuwe adviesorganen opgericht, zoals in 1948 het Bureau voor Aesthetische Adviezen, dat zich bezighield met de bloei van de monumentale kunst en de industriële vormgeving.⁵

De Nederlandse overheid vond dat kunst in de openbare ruimte bevorderd moest worden, om zo het merendeel van de bevolking te kunnen bereiken. Er moest een actieve cultuurpolitiek komen waarbij de integratie van kunst en architectuur centraal stond. Er zou een actieve cultuurpolitiek moeten zijn, om de kunstenaars te ondersteunen, de omgeving te ‘verfraaien’ en het volk culturele waarden bij te brengen. Daartoe besloot de PTT al in 1938 tot het invoeren van een percentageregeling voor kunsttoepassing, die overigens door de overheid uitgevoerd werd. In 1946, na de Tweede Wereldoorlog, laaide de discussie over de inschakeling van kunst in gebouwen weer op, waarbij kunstverenigingen, architecten en kunstenaars vele ideeën opperden over overheidsregelingen en de inhoudelijke invulling daarvan. Uiteindelijk werd in 1951 besloten tot invoering van de percentageregeling, waarbij “(...) ongeveer 1.5 procent van de begroting van de afdeling Nieuwbouw van de Rijksgebouwendienst (...) beschikbaar [werd gesteld] voor de decoratieve aankleding van de belangrijkste rijksgebouwen.”⁶

⁴ Jansen, 1995, p. 12

⁵ Zie noot 1

⁶ Jansen, 1995, p.15

Deze rijksregeling werd later in de jaren 50 ook op gemeentelijk en provinciaal niveau nagevolgd, daarnaast kwam er een 1%-regeling voor scholen zodat ook de jeugd met de opvoedkundige aspecten van de beeldende kunst in aanraking kwam. Het belangrijkste doel van deze percentageregelingen was om een nauwer contact tussen kunstenaar en maatschappij en tussen architecten en decoratieve kunstenaars te bewerkstelligen. Dat de overheid in deze periode van economische en sociale problemen besloot tot het invoeren van de percentageregeling, had er alles mee te maken dat het herstel van de geestelijke waarden van groot belang werd geacht, waarbij een nieuw gemeenschapsideaal zou ontstaan.⁷

Stichting Kunst en Bedrijf

Een belangrijke organisatie die bijdroeg aan het uitvoeren van de percentageregelingen door de overheid, is Stichting Kunst en Bedrijf. In 1949 vond in Amsterdam de tentoonstelling “Kunst in het Bedrijfsleven” plaats, naar aanleiding van kunstaankopen door Philips en andere bedrijven. Doel van de tentoonstelling was het idee van kunstaankopen voor bedrijven te verspreiden. De tentoonstelling werd goed ontvangen en er was een grote belangstelling bij bedrijven om een actief kunstbeleid te voeren. Aan de hand daarvan werd in 1950 “Stichting Kunst en Bedrijf” opgericht. Doel en taak van deze stichting was “(...) méér belangstelling wekken voor de Nederlandse kunstenaar en zijn werk bij particuliere bedrijven, bij overheidsorganen alsmede bij andere instellingen (bijvoorbeeld: personeelsverenigingen, sportorganisaties).”⁸ Hierbij richtte de stichting zich niet alleen op beeldende kunst, maar vooral ook op monumentale kunst: muurschilderingen, marmer-, glas-, baksteen- of kiezelmozaïeken, sgraffitos, keramiek, glastechnieken, bronsreliëfs, werken in metaal en wandkleden. Belangrijk was de samenwerking met de architect: deze zou vanaf het eerste moment al moeten plaatsvinden, om zo tot een goede relatie te komen tussen architect en kunstenaar, ten behoeve van de particuliere werken. Stichting Kunst en Bedrijf gaf daartoe voorlichting aan de hand van een documentatiearchief en bemiddelde bij het inschakelen van een kunstenaar voor een bepaalde instantie. Behalve scholen, bedrijven en industrieën, zoals Philips, Heineken en Elsevier, wendde ook de overheid zich tot de stichting. De overheid zag de samenwerking met Stichting Kunst en Bedrijf als een manier om tegemoet te komen aan de moeilijke omstandigheden van de kunstenaar.

⁷ Zie noot 4, p. 14

⁸ Brochure ‘Informatie over Stichting Kunst en Bedrijf’

Doel van de overheid was dan ook het verbeteren van de sociaal -economische positie van de kunstenaar en het stimuleren van de belangstelling voor kunst in de brede lagen van de bevolking.⁹

Stichting Kunst en Bedrijf hield zich kort gezegd bezig met de wisselwerking tussen kunst en bedrijfsleven en overheid en tussen kunst en architectuur en samenleving. Het algemeen streven was een verbetering van de leefomgeving van de mens en het ‘vermenselijken’ van de monotone en massale architectuur. De stichting had daarmee grote invloed op de ontwikkeling van de monumentale kunst na de Tweede Wereldoorlog.

Één van de begunstigden van Stichting Kunst en Bedrijf was de Eerste Nederlandse Cement Industrie (ENCI) te Maastricht, waar Frans Slijpen en andere Limburgse kunstenaars een aantal monumentale werken vervaardigden. Alvorens hier verder op in te gaan is het noodzakelijk om eerst het culturele klimaat in Limburg in deze periode te bekijken en Frans Slijpen als monumentaal kunstenaar hierbinnen.

Limburg in de jaren vijftig en zestig: Frans Slijpen als monumentaal kunstenaar

Frans Slijpen werd op 5 juni 1923 geboren in Maastricht. Hij studeerde aan de Middelbare Kunstnijverheidsschool in Maastricht, later aan de Rijksacademie in Amsterdam (maar deze studie beëindigde hij vroegtijdig) en de Academie voor Schone Kunsten in Antwerpen. Na zijn academische jaren werkte Slijpen als glazenier en monumentaal kunstenaar. Daarnaast was hij docent monumentale vormgeving op de Academie voor Beeldende Kunsten St. Joost in Breda en de Stadsacademie voor Toegepaste Kunsten Maastricht. Aan het begin van zijn monumentaal kunstenaarschap, eind jaren veertig en begin jaren vijftig, hield Slijpen zich vooral bezig met monumentale glaskunst. Dit was logisch, immers, in het naoorlogse katholieke Limburg was het opbouwen of opnieuw bouwen van kerken noodzakelijk. Er was volop werkgelegenheid als glaskunstenaar. Bovendien was er in Limburg en zeker in Maastricht een lange historie van glaskunst. Al voor de Tweede Wereldoorlog waren er een aantal Limburgse kunstenaars die bekend stonden om hun vooruitstrevende, internationaal georiënteerde monumentale glaskunst met heldere kleuren en vereenvoudigde vormen. Voorbeelden van kunstenaars zijn Joep Nicolas, Henri Jonas en Charles Eyck. Deze kunstenaars hadden aan de Rijksacademie in Amsterdam gestudeerd en pasten de nieuw opgedane kennis over het modernisme toe in hun monumentale kunst.

⁹ Stichting Kunst en Bedrijf, 1987

Ze ontwikkelden een eigen stijl, aangeduid als picturaal, barok, figuratief en schilderkunstig. Kenmerkend voor hun religieuze glasschilderkunst was het negeren van de loodlijnen in relatie tot de voorstelling. Nicolas, Jonas, Eyck en een aantal andere kunstenaars werden vanwege hun eigen stijl ook wel de ‘Limburgse School’ genoemd en ze vergaarden grote bekendheid in heel Nederland. Hierdoor werden ze ook bij niet-sacrale werken betrokken.¹⁰ Slijpen behoorde tot de Tweede Generatie van de Limburgse School. Zijn glasschilderkunst kenmerkte zich ook door vereenvoudigde vormen en felle kleuren, waarbij de voorstellingen echter (noodzakelijkerwijs) binnen de traditie van het katholicisme bleven: figuratief.¹¹ Zijn eerste monumentale opdracht kreeg Slijpen overigens al tijdens zijn studie. De architect Jo Ritzen vroeg hem glas-in-lood ramen te ontwerpen voor de Trappistenabdij in het Belgische Achel. Later vervaardigde Slijpen ook ramen voor andere kerken in België, maar ook in Rotterdam, Nijmegen en Maastricht en omgeving kreeg hij opdrachten. De belangrijkste opdracht die hij kreeg was van de Onze Lieve Vrouwe Basiliek in Maastricht. Slijpen ontwierp hiervoor glas-in-lood ramen voor de Merodekapel. Daan Wildschut, ook een Limburgse glaskunstenaar, ontwierp ramen voor deze kerk. Deze kerkelijke opdrachten zag Slijpen als een manier om zijn gezin te onderhouden, hij haalde er geen persoonlijke voldoening uit.¹²

Vanaf de jaren vijftig kreeg Frans Slijpen steeds vaker profane monumentale opdrachten. Dit had te maken met de secularisatie van de samenleving, maar ook met de invoering van de eerder genoemde percentageregelingen en de bemiddeling van organisaties als Stichting Kunst en Bedrijf waardoor de industrie een nieuwe opdrachtgever werd. Door zijn nauwe contacten met architecten zoals P.H. Dingemans en Jo Ritzen, kreeg Slijpen opdrachten van onder andere de Sphinx en de ENCI in Maastricht, maakte hij monumentaal werk voor het Unilever-paviljoen op de Expo in Brussel, de Stadsbibliotheek in Maastricht en de Maascentrale van Provinciale Limburgse Elektriciteits-Maatschappij (PLEM) in Buggenum in 1968. Laatstgenoemde opdracht kreeg hij overigens door bemiddeling van Scheppend Ambacht Limburg (SAL), waar Slijpen lid van was. SAL was een vertakking van Centraal Orgaan Scheppend Ambacht, kortweg COSA: een stichting die de belangen van de beeldende kunstenaars en het kunstambacht behartigde. Zij trachtten dit doel te bereiken door het geven van voorlichting en adviezen aan opdrachtgevers en belangstellenden; het bevorderen van de verkoop van werken van en het werven van opdrachten voor de aangeslotenen.

¹⁰ Hoogveld, 1989, p. 162

¹¹ Zie noot 8

¹² Smeets, 2005, p. 123

SAL richtte zich voornamelijk op religieuze (glas)kunst, al vond er in de jaren zestig langzaam een verschuiving plaats richting profane kunst.¹³

Op het moment dat Frans Slijpen zich bezig ging houden met profane monumentale kunst, veranderde zijn stijl: de voorstellingen werden steeds abstracter. Slijpen hoefde zich nu immers niet meer te houden aan bepaalde voorwaarden van de kerk, maar had volledige vrijheid. Bovendien paste hij meerdere technieken toe: glasappliqué's, mozaïeken, intarsia's, betonreliëfs en schilderijen. In de jaren tachtig werd hij door de Gemeente Maastricht gevraagd om mee te werken aan het project "Ontwikkeling Toepassing Beeldende Kunst Stadsdeel de Heeg." Dit was één van zijn laatste opdrachten. Zijn laatste opdracht was een reeks glas-in-lood ramen voor de Sint Theresiakerk in Maastricht, die overigens geheel abstract waren. Halverwege de jaren tachtig pakte Frans Slijpen het vrije schilderen weer op.¹⁴

Eerste Nederlandse Cement Industrie (ENCI) te Maastricht

Zoals al eerder gezegd was de ENCI één van de begunstigen van Stichting Kunst en Bedrijf. De Eerste Nederlandse Cement Industrie is de grootste leverancier van cement in Nederland. De ENCI is opgericht in 1926 en heeft vestigingen in Maastricht, Rotterdam en IJmuiden.

In 1960 werd besloten dat er een nieuw kantorencomplex moest komen bij de ENCI in Maastricht. Ir. P.H. Dingemans kreeg de opdracht om dit kantorencomplex en een laboratorium te ontwerpen op het terrein van de ENCI. Het kantoorgebouw is een modern, functionalistisch gebouw: een enkelvoudig, betonnen blok, verdeelt in horizontale stroken en zonder enige decoratie. Het gebouw vormt een eenheid met de omliggende bebouwing en de natuurlijke omgeving. Het betonnen complex lijkt uit de achterliggende Sint Pietersberg, die door de ENCI gebruikt wordt om mergel te ontginnen, gekomen te zijn. Daarnaast zijn ook de aangrenzende gebouwen in beton vervaardigd. Met de materiaalkeuze verwijst de architect naar de functie van het bedrijf: het produceren van cement en beton.¹⁵ In 1964 werd het gebouw in gebruik genomen.

¹³ Hoogveld, 1989, p. 164

¹⁴ Smeets, 2005, p. 127

¹⁵ Buffinga, 1965, Bouw p. 1400

De architect Dingemans schrijft in zijn artikel in het personeelsblad van de ENCI dat de directie van de ENCI “(...) in navolging van gebruikelijke regeling voor Rijk en Gemeenten, gelden ter beschikking te stellen voor de artistieke aankleding van het gebouw.”¹⁶ Er zijn dan ook meerdere monumentale kunstwerken aanwezig in het gebouw. De toegangsdeuren bevatten bronzen deurgrepen vervaardigd door Gene Eggen. Hans Truyen ontwierp een sierpleisterwerk voor de kantine. Mathhieu Vroemen en Lex Horn maakten gobelins voor de directiekantoren en Daan Wildschut ontwierp het betonreliëf dat buiten voor het kantorencomplex staat. Frans Slijpen was adviseur voor de artistieke aankleding van het gebouw. Hij wilde het strakke, betonnen gebouw ‘vermenselijken’.¹⁷ Slijpen en Dingemans werkten vanaf het begin nauw met elkaar samen om zo kunst en architectuur tot één geheel te maken, met als uitgangspunt de functie van de ENCI. Hiermee staan ze duidelijk in hun tijd waarin discussies gaande waren over de integratie der kunsten ter bevordering van een gemeenschapsideaal.

Marmerintarsia, F. Slijpen, 1964, Kantine ENCI B.V Maastricht

Foto: Roxanne Doyen

¹⁶ Dingemans, 1964, p. 3

¹⁷ Zie noot 14

Frans Slijpen vervaardigde zelf twee kunstwerken voor het ENCI kantoor in Maastricht. De werken die hij ontwierp zijn een betonreliëf in de hal en een marmerintarsia in de kantine. Het betonreliëf bevindt zich in de entreehal van het complex. Het werk loopt van binnen naar buiten, waardoor de bezoeker met het werk mee naar binnen gaat. Slijpen achtte het belangrijk dat de hal dezelfde sfeer zou uitstralen als de rest van het bedrijf, daarom koos hij beton als materiaal voor zijn kunstwerk. Beton verwees naar de functie van het bedrijf maar ook naar de architectuur van Dingemans. Het beton van Slijpen heeft echter een eigen, veredelde samenstelling en heeft daardoor een eigen uitstraling. Slijpen schreef dat zijn betonreliëf als thema dynamiek en groei had, immers, de ENCI opende een nieuw kantorencomplex in Maastricht en daarnaast zou er een nieuwe locatie in Rotterdam komen. De ENCI was dus een groeiend, goedlopend bedrijf.¹⁸

Hal hoofdingang ENCI B.V. te Maastricht, F. Slijpen, 1964, betonreliëf

Foto: Roxanne Doyen

¹⁸ Slijpen, 1964, p. 21

Daarnaast maakte Slijpen een marmerintarsia in de kantine van het kantoor. De kantine ligt centraal in het gebouw en het intarsia van Slijpen ligt centraal in de ruimte. Net als het betonreliëf in de hal, komen alle medewerkers dagelijks in contact met het marmerintarsia: de deur in het midden leidt naar de keuken. Ook hier verwijst de vormtaal naar de functie van de ENCI. Slijpen schreef: “Voor de compositie werd door mij een vormtaal gebruikt welke gebaseerd is op de structuur van de mergel met zijn fossielen van vissen en planten.”¹⁹ De ENCI wint mergel, bestaande uit fossielen en maakt er cement van.

Eerste Nederlandse Cement Industrie (ENCI) te Rotterdam

Behalve bij de ENCI in Maastricht trad Slijpen ook als artistiek adviseur aan bij de bouw van het nieuwe ENCI fabriek in Rotterdam in 1964. Ook hier werd een kantorencomplex gebouwd door de ENCI-architect J.Lousberg. Frans Slijpen en Lousberg kenden elkaar via hun werkzaamheden voor de ENCI in Maastricht. Toch was er hier geen sprake van een integratie-ideaal zoals Slijpen en Dingemans dat in Maastricht wel beoogd hadden. Slijpen werd in een later stadium bij de bouw van het kantorencomplex in Rotterdam betrokken en kreeg als opdracht om sfeer aan te brengen in het gebouw. Hij deed dit door het aanbrengen van kleuraccenten op deuren en kozijnen en door het aanleggen van gras -en bloemstroken tussen enkele gebouwen.²⁰ Ook voor de ENCI in Rotterdam vervaardigde Slijpen monumentale kunstwerken. In de kantine hing “De Vier Jaargetijden”, beschilderd hout met felle groene kleuren. Dit werk is helaas verwijderd en vernietigd. Verder maakte Frans Slijpen ook hier een marmerintarsia en ook hier verwees de voorstelling naar de functie van het bedrijf. Het intarsia toont instrumenten die gebruikt worden voor de vervaardiging van cement. Het kunstwerk bevindt zich op een minder centrale plek in het gebouw en het beslaat geen hele wand waardoor er geen sprake is van het integreren van architectuur en kunst.

Er bevindt zich nog een derde kunstwerk van Frans Slijpen bij de ENCI in Rotterdam. Dit is echter niet in opdracht van de ENCI gemaakt, maar in opdracht van Ir. J.W.F. Baller, directeur van de Hollandse Beton Mij. Deze wilde een geschenk aanbieden aan de ENCI bij de opening van de nieuwe fabriek. Hij kwam logischerwijs in contact met Frans Slijpen, omdat deze bij de artistieke aankleding van de ENCI betrokken was.

¹⁹ Zie noot 16, p. 23

²⁰ Limburgs Dagblad, 9 november 1966, p.16

Hal Kantoor Enci B.V. te Rotterdam, F. Slijpen, 1966, marmerintarsia

Foto: Roxanne Doyen

Slijpen vervaardigde een betonreliëf met mozaïeksteentjes dat bij de ingang van het terrein geplaatst werd en door iedere bezoeker of medewerker gezien werd. Ook dit betonreliëf verwijst naar de ENCI, zowel qua materiaal als qua voorstelling. Het centrale gedeelte van de voorstelling bevat twee in elkaar grijpende schakels die de samenwerking tussen de industrieën ENCI en Hoogovens. Waar de schakels in elkaar grijpen bevinden zich rode mozaïeksteentjes, waarbij het rood verwijst naar warmte en energie, essentiële benodigdheden voor de productie van cement. Links van de schakels bevinden zich drie golvende stromen: zij verbeelden de drie grondstoffen voor de vervaardiging van hoogovencement: hoogovenslak, portlandcementklinker en anhydriet. De golven verwijzen ook naar water, belangrijk voor de aanvoer en afvoer van grondstoffen en cement. Aan de rechterkant van de schakels bevinden zich vierkanten, rechthoeken, driehoeken en een cirkel. Dit zijn de grondvormen van het bouwen, specifiek van betonbouw, waarvoor het eindproduct van deze fabriek bestemd is.²¹

²¹ Limburgs Dagblad, 9 november 1966, p.16

Behalve in Maastricht en Rotterdam heeft de ENCI ook nog een fabriek in IJmuiden. Hier is echter geen monumentaal kunstwerk van Frans Slijpen of andere kunstenaars aanwezig. Het gebouw in IJmuiden stamt uit 1931, toen het vraagstuk over monumentale kunst nog niet aan de orde was. De gebouwen in Maastricht en Rotterdam daarentegen stammen uit de jaren 60, toen de discussie over de integratie van architectuur en kunst en de uitvoering van de percentageregelingen nog volop in gebruik waren. Bovendien was het door de komst van Stichting Kunst en Bedrijf in 1950 gebruikelijk geworden voor industrieën om een actief kunstbeleid te voeren.

Entree ENCI B.V. Rotterdam, F. Slijpen, 1966, Betonreliëf met mozaïek

Foto: Roxanne Doyen

Koninklijke Sphinx B.V. te Maastricht

In 1956, een aantal jaren voordat Frans Slijpen monumentale kunst vervaardigde voor de ENCI, had hij al een opdracht gekregen van de Koninklijke Sphinx B.V., een belangrijke industrie in Maastricht die zich bezighield met het produceren van aardewerk. Of deze opdracht door bemiddeling van Stichting Kunst en Bedrijf tot stand is gekomen is onduidelijk, maar toch is ook dit een voorbeeld van een bedrijf dat monumentale kunst inzet om het gebouw te ‘vermenselijken’, zoals dat ook het uitgangspunt van Stichting Kunst en Bedrijf was.

Hal Koninklijke Sphinx B.V., Frans Slijpen, 1956, Glasappliqué's

Foto: Roxanne Doyen

Het nieuwe kantoorgebouw van de Sphinx werd in 1956 geopend. De architect was Jan Diederik Postma, die een architectenbureau in Deventer had. Het complex heeft een moderne functionalistische stijl. Het voorste gedeelte van het gebouw waar de kantoren gevestigd zijn, bestaat uit vier verdiepingen. Het achterste gebouw, waar de ateliers en werkplaatsen zich bevinden heeft 9 verdiepingen. Frans Slijpen ontwierp vier glasramen voor dit gebouw. Hij maakte geen traditionele glas-in-lood ramen maar hij introduceerde hierbij een relatief nieuwe techniek in Nederland: de glasappliqué. Glasappliqueren is een techniek “...waarbij op

transparant vensterglas als fond stukken glas, gekapt glas of ‘antiekglas’ versmolten of verlijmd worden, zonder gebruik van lood, metaal of beton. Gekleurd vlakglas werd laagsgewijs gelijmd [...] waarmee het transparante [...] glas de rol van verf toebedeeld kreeg.”²²

De vier ramen verwijzen qua voorstelling naar de functie van de Sphinx. Ze stellen de fabricage van aardewerk voor, door Slijpen getoond door achtereenvolgens de elementen (aarde, vuur en water), het ontginnen van de grondstoffen door de mens, de machine en (de historie van) het eindproduct te tonen. De voorstelling is dan ook figuratief, waarbij op centraal op ieder raam de afbeelding is aangebracht. De kleuren groen, geel en bruin ontstaan door de manier waarop de stukken glas over elkaar heen geplaatst zijn. De vier ramen beslaan de hele lengte van de hal, waardoor de ruimtelijke werking groot is. Daarnaast zijn de zwarte loodlijnen, zoals die bij glad-in-lood ramen toegepast werden, weggefallen door toepassing van de nieuwe techniek. Hierdoor heeft het licht van buiten vrij spel, dit bepaalt hoe de kleuren met elkaar samenvallen en hoe het werk door de toeschouwer beleefd wordt.

Hoe de samenwerking tussen de architect Postma en Slijpen verlopen is, is onbekend. De ramen zijn echter volledig geïntegreerd in de architectuur dus het is aannemelijk dat er vanaf het begin samengewerkt is tussen architect en kunstenaar. Bovendien voerde ook de Sphinx, kort na de oprichting van Stichting Kunst en Bedrijf en de opkomst van industrieën als opdrachtgevers een actief kunstbeleid. Behalve de glasramen van Slijpen is er namelijk ook nog een tegelmozaïek van Hub Levigne aanwezig in het gebouw.

De opdrachten die Frans Slijpen kreeg, zijn niet de minste opdrachten. Zowel de ENCI als de Sphinx zijn bepalend voor de identiteit van Maastricht. Met deze opdrachten vergaarde Slijpen nog grotere bekendheid in Maastricht en omstreken.

²² Categorieel onderzoek Wederopbouw 1940-1965. www.monumentale-wandkunst.nl

Conclusie

Frans Slijpen was een belangrijk monumentaal kunstenaar. Niet alleen was hij begaafd in het toepassen van alle mogelijke vormen van monumentale kunst, ook zijn lidmaatschap van belangrijke organisaties als Scheppend Ambacht Limburg en de Vereniging van Beoefenaars der Monumentale Kunsten laten zien dat hij op de hoogte was van de ontwikkelingen en discussies op kunstgebied in de jaren vijftig en zestig. Het integreren van kunst en architectuur en het toepassen van kunst in de openbare ruimte, om zo deze ruimtes te vermensenlijken en grote delen van de bevolking met kunst in aanraking te laten komen, waren de belangrijkste onderwerpen die in Nederland en Limburg ter discussie stonden. Het algemene doel was het bevorderen van het gemeenschapsideaal van de bevolking.

De komst van Stichting Kunst en Bedrijf in 1950 betekende een belangrijke stap in de ontwikkeling van de monumentale kunst in Nederland. Niet alleen bedrijven en industrieën gingen hierdoor een actief kunstbeleid voeren, ook de overheid wendde zich voor de uitvoering van de percentageregelingen tot deze Stichting. In Limburg vond er in de jaren vijftig en zestig ook een opleving van monumentale kunst plaatst. Waren de opdrachtgevers in het begin van de jaren vijftig nog vooral de kerken, halverwege de jaren vijftig vond er een verschuiving plaats naar het bedrijfsleven. De ENCI en de Sphinx, beide industrieën in Maastricht en respectievelijk Rotterdam, sloten zich aan bij de idealen van de overheid en Stichting Kunst en Bedrijf. Door de invoering van de percentageregelingen besloten zowel de Sphinx als de ENCI tot het leiden van een actief kunstbeleid, met als doel de integratie van kunst en architectuur en het verbeteren van de leefomgeving.

Frans Slijpen was verantwoordelijk voor de uitvoering van monumentale kunst binnen deze bedrijven. Hoewel er over zijn werkzaamheden bij de Sphinx en de samenwerking daarbinnen met de architect Postma weinig documentatie bekend is, laten de geappliqueerde ramen van Slijpen zien dat hij over artistieke kwaliteiten bezat. De ramen zijn volledig geïntegreerd in de architectuur en bovendien sluit de voorstelling aan bij de functie van het bedrijf waardoor het kunstwerk toegankelijk en herkenbaar is voor de medewerkers en bezoekers van de Sphinx. Ook bij de ENCI, waar Slijpen behalve als kunstenaar ook als artistiek adviseur optrad, blijkt de integratie van kunst en architectuur. De ENCI in Maastricht toont dit het beste, niet in de laatste plaats omdat de samenwerking tussen architect en kunstenaar bij de ENCI in Rotterdam pas in een later stadium plaatsvond waardoor integratie maar beperkt mogelijk

was. Het betonreliëf en het marmerintarsia bij de ENCI in Maastricht zijn geheel geïntegreerd in de architectuur en ook hier wordt weer verwezen naar de functie van het bedrijf.

Frans Slijpen ontwikkelde zich tot een belangrijk monumentaal kunstenaar in Limburg maar ook in de rest van Nederland. Hij introduceerde nieuwe technieken voor monumentale kunst en hij sloot zich aan bij de idealen van de samenleving, overheid en Stichting Kunst en Bedrijf in de jaren vijftig en zestig. Zijn nauwe samenwerking met architecten zorgde ervoor dat de massale, moderne architectuur van de ENCI en de Sphinx vermenselijkt werd, waarmee het leven van de medewerkers een stuk aangenamer werd.

Literatuurlijst

Boeken:

- Dun, K. van (2005). “Frans Slijpen, schilder”. In: Dun, K. van & Smeets, W. (2005). *Frans Slijpen, schilder, peintre*. Maastricht: Stichting Soiron.
- Flore, K. (1982). *Beeldwisselingen 1950-1980. Een kleine kroniek van 30 jaar wisselwerking tussen kunst en bedrijfsleven, kunst en architectuur, kunst en maatschappij*. Amsterdam: Kunst en Bedrijf.
- Hoogveld, C. (1989). *Glas in lood in Nederland, 1817-1968*. 's-Gravenhage : SDU uitgeverij.
- Hoogveld, C. & Hoogveld, T. (1991). *Gids voor de monumentale glaskunst in Limburg*. Roermond: Gemeentemuseum Roermond.
- Jansen, W. (1995). *Kunstopdrachten van de Rijksgebouwendienst na 1945*. Rotterdam: Uitgeverij 010.
- Leeuwen, F. van (1988). *Frans Slijpen. Toegepaste kunst en landschappelijkheden*. Provincie Limburg, ENCI en Ankersmit bv.
- (n.d.). (1969). *Stichting Kunst en Bedrijf in 1968*. Amsterdam: Stichting Kunst en Bedrijf.
- Ramakers, R. (1985). *Tussen kunstnijverheid en industriële vormgeving : de Nederlandsche Bond voor Kunst in Industrie*. Utrecht: Reflex.
- Regout, J. (1959). *Sphinx-Céramique : [gedenkboek uitg. bij gelegenheid van het 125-jarig bestaan van Sphinx en het 100-jarig bestaan van de Société Céramique door de N.V. Sphinx-Céramique]*. Maastricht: Sphinx-Céramique
- Smeets, W. (2005). “De twee werelden van Frans Slijpen”. In: Dun, K. van & Smeets, W. (2005). *Frans Slijpen, schilder, peintre*. Maastricht: Stichting Soiron.
- (n.d.). (1980). *N.V. Koninklijke Sphinx*. Maastricht: Sphinx- Céramique.
- (n.d.). (1987). *Stichting Kunst en Bedrijf in 1986*. Amsterdam: Stichting Kunst en Bedrijf.

Krantenartikelen:

- Coumans, W. "Nieuw ENCI-gebouw: efficiënt bouwwerk." *Het Vrije Volk*. 22 april 1965.
- (n.d.). "E.N.C.I. nam nieuw hoofdgebouw in gebruik." *Limburgs Dagblad*. 24 april 1965.
- (n.d.). "ENCI-hoofdkantoor 'n kunstgalerie gelijk." *Limburgs Dagblad*. 24 april 1965.
- (n.d.). "Schepping van Frans Slijpen." *Limburgs Dagblad*. 9 november 1966.
- (n.d.). "Betonreliëf van Frans Slijpen voor dochter van ENCI." *De Nieuwe Limburger*. 9 november 1966.

Tijdschriftartikelen:

- Buffinga, A. "Het hoofdkantoor van de ENCI." *Bouw* (20), 38. 1965. (pp. 1398-1404).
- Dingemans, Ir. P. H. (1964). "Architectuur". In: *ENCI Schakels. Maandblad voor het personeel der N.V. eerste nederlandse cement industrie (E.N.C.I.) te Maastricht*. 25(10). pp. 2-3.
- Dingemans, P.H. "Kantoorgebouw voor 'ENCI' te Maastricht." *Bouwkundig Weekblad* (84), 1966. (pp.54-55).
- Leeuwen, F. van. "Glas en glazenier. Het werk van Frans Slijpen." *Katholiek Bouwblad* (23), 1955/1956. (pp. 323-327).
- Sanders, K. "De taak van het Bureau voor Aesthetische Adviezen." *Forum* (3), 1948. (pp.82-84).
- Slijpen, F. (1964). "Beeldende kunst geïntegreerd in architectuur HKL". In: *ENCI Schakels. Maandblad voor het personeel der N.V. eerste nederlandse cement industrie (E.N.C.I.) te Maastricht*. 25(10). pp. 20-23.
- Wit, J. (n.d.). "Oude en hedendaagse glasschilderkunst." *Wij ons vak*. (p. 6-7).

Internet:

- Categorieaal onderzoek Wederopbouw 1940-1965. www.monumentale-wandkunst.nl

Brochures:

- (1986). Informatie over Stichting Kunst en Bedrijf. Amsterdam: Stichting Kunst en Bedrijf.

Archieven:

- ❖ Stichting Kunst en Bedrijf. RKD Den Haag.
- ❖ Vereniging Beoefenaars Monumentale Kunst. RKD Den Haag.

Personen:

- Ir. L.A.A.M. Klinckhamers, 3 december 2009
- Mevrouw Slijpen, 19 december 2009

Projectbeschrijvingen Frans Slijpen

Seminar “Cooperation during the reconstruction”

Dr. Jonneke Jobse

Roxanne Doyen (rdn620)

Vrije Universiteit Amsterdam

MA Kunstgeschiedenis 1800-heden

11 januari 2010

Projectbeschrijvingen

Frans Slijpen, ENCI B.V. Maastricht

Enci BV te Maastricht, architect Ir. P.H. Dingemans, 1964

Gegevens gebouw:

Naam gebouw:	ENCI B.V.
Adres:	Lage Kanaaldijk 115
Plaats:	6212 NA Maastricht
Type gebouw:	Kantorencomplex
Architect:	Pieter Hendrik Dingemans
Datering:	1964
Oorspronkelijke eigenaar:	ENCI B.V.

Beschrijving van het gebouw:

Het kantoorgebouw van de Enci is een modern, functionalistisch gebouw, dat een eenheid vormt met de omliggende bebouwing en de natuurlijke omgeving. Het complex lijkt uit de achterliggende Sint Pietersberg (die door de Enci gebruikt wordt om mergel te ontginnen) gekomen te zijn en daarnaast zijn de aangrenzende gebouwen ook in beton uitgevoerd. Het kantoorgebouw bestaat uit 7 verdiepingen en is vervaardigd uit beton. Aan de voorzijde van het gebouw heeft elke verdieping over de gehele lengt ramen met uitzicht over het Maasdal.

Beschrijving van de oorspronkelijke opdrachten:

De directie van de Enci had opdracht gegeven tot het bouwen van een nieuw kantorencomplex en een laboratorium. In navolging van de gemeente Maastricht én in het kader van de door de overheid ingevoerde percentageregeling, wilde de Enci geld ter beschikking stellen voor de artistieke aankleding van het gebouw.

De architect Ir. P.H. Dingemans heeft daartoe vanaf het begin nauw samengewerkt met verschillende monumentale kunstenaars. Frans Slijpen was één van deze kunstenaars, tevens was hij adviseur voor de artistieke aankleding van het gebouw. Het doel was om kunst en architectuur tot één geheel te maken, waarbij de functie van het gebouw en het bedrijf uitgangspunt was. Frans Slijpen gaf zichzelf de opdracht om het gebouw te ‘vermenselijken’, een persoonlijke sfeer toe te voegen aan het strakke, betonnen gebouw.²³ De Enci heeft meerdere monumentale kunstwerken in haar kantorencomplex. De toegangsdeuren bevatten bronzen deurgrepen vervaardigd door Gene Eggen. Hans Truyen ontwierp een sierpleisterwerk voor de kantine. Mathhieu Vroemen en Lex Horn maakten gobelins voor de directiekantoren en Daan Wildschut ontwierp het betonreliëf dat buiten voor het kantorencomplex staat.

Toekomstige situatie gebouw:

Het kantoorgebouw is nog volop in gebruik en dat zal voorlopig ook niet veranderen.

²³ Dingemans, 1965, p. 3

Projectbeschrijving Marmerintarsia, Frans Slijpen, ENCI B.V. Maastricht

Marmerintarsia, F. Slijpen, 1964, Kantine ENCI B.V Maastricht

Foto: Roxanne Doyen

Gegevens over het kunstwerk:

Titel van het werk:	zonder titel
Naam van de kunstenaar:	Frans Slijpen
Datering van het werk:	1964
Opdrachtgever:	Eerste Nederlandse Cement Industrie B.V. te Maastricht
Afmetingen:	18m ²
Materiaal:	Brescia marmer

Techniek: Marmerintarsia. Een intarsia is een inlegtechniek met in dit geval verschillende soorten marmer. Het ene materiaal is precies in vorm, op maat en dikte gebracht en wordt in het andere ingesneden en vastgezet: gelijmd, gespijkerd, gebrand, gesmeed en of met gips of fijne kalkmortel bevestigd. De stukjes zijn dus echt in elkaar ‘ingepast’.²⁴

Hoe is het kunstwerk destijds gefinancierd?

Het kunstwerk is gefinancierd door Enci B.V.

Beschrijving van de voorstelling:

Het intarsia van Frans Slijpen beslaat twee wanden, gescheiden door een deur. De deur en een gedeelte van de wand daarboven, sluiten qua kleur weliswaar aan bij het intarsia, maar door het ontbreken van figuratie zorgt het voor een duidelijke scheiding. De kunstenaar heeft verschillende soorten marmer gebruikt, hetgeen bepalend is voor de voorstelling. Ten eerste heeft het oppervlak gladde en onregelmatige structuren. Verder hebben de gelijksoortige kleuren verschillende tinten door de invloed van de natuur. De kleuren variëren van grijs- en bruintinten tot zwart en wit. De lijnvoering is hoekig, door de ruwheid van het marmer. Het marmerintarsia is een geabstraheerde voorstelling die verwijst naar de functie van het bedrijf. Frans Slijpen schreef zelf: “Voor de compositie werd door mij een vormtotaal gebruikt welke gebaseerd is op de structuur van de mergel met zijn fossielen van vissen en planten.”²⁵ De Enci is een cementbedrijf dat mergel wint en dit tot cement maakt. Mergel bestaat uit fossielen. Door dit te verwerken in zijn kunstwerk, verwijst Slijpen naar het productieproces van de Enci.

Beschrijving van de precieze locatie van het kunstwerk in het gebouw:

Het marmerintarsia van Frans Slijpen bevindt zich in de kantine op de tweede verdieping van het kantorencomplex. De kantine heeft een centrale ligging in het gebouw omdat het dagelijks door alle medewerkers gebruikt wordt. Het intarsia bevindt zich op een centrale plek in de kantine: de deur in het midden van het kunstwerk biedt toegang tot de keuken. De medewerkers van de Enci lopen dagelijks ‘door’ het kunstwerk.

²⁴ Categorieaal onderzoek Wederopbouw 1940-1965. www.monumentale-wandkunst.nl

²⁵ Slijpen, 1964, p.23

Sowieso kunnen de medewerkers niet om het kunstwerk heen: het is wandvullend. In materiaal en kleur is het intarsia één geheel met de architectonische omgeving. De lichtinval komt van rechts, doordat zich hier ramen bevinden.

Conditie van het kunstwerk:

Het kunstwerk verkeert in goede staat. Dit heeft waarschijnlijk te maken met de locatie (het werk wordt niet blootgesteld aan invloeden van buitenaf) en de zorg die de Enci draagt voor haar kunstwerken.

Kantine ENCI B.V. te Maastricht Marmerintarsia (details), F. Slijpen, 1964, Foto's: Roxanne Doyen

Projectbeschrijving Betonrelief, Frans Slijpen, ENCI B.V. Maastricht

Hal hoofdingang ENCI B.V. te Maastricht, F. Slijpen, 1964, betonrelief

Foto: Roxanne Doyen

Gegevens over het kunstwerk:

Titel van het werk:	zonder titel
Naam van de kunstenaar:	Frans Slijpen
	Aannemer Nelissen, Venray
Datering van het werk:	1964
Opdrachtgever:	Eerste Nederlandse Cement Industrie B.V. te Maastricht
Materiaal:	Beton
Techniek:	Betonrelief

Hoe is het kunstwerk destijds gefinancierd?

Het kunstwerk is gefinancierd door Enci B.V.

Beschrijving van de voorstelling:

Het betonreliëf van Frans Slijpen verwijst naar de Enci, zowel qua materiaal als qua voorstelling. De Enci vervaardigt immers beton, waaruit het kunstwerk van Frans Slijpen, in een unieke samenstelling, bestaat. Er gaat een optische werking van het reliëf uit, door een spel van lijnen, vormen en dieptes. Het kunstwerk krijgt daardoor een bepaalde dynamiek, het beeldt groei uit. Slijpen verwees hier ook naar: de ENCI opende een nieuw kantorencomplex in Maastricht en daarnaast zou er een nieuwe locatie in Rotterdam komen. De ENCI was dus een groeiend, goedlopend bedrijf.²⁶

Beschrijving van de precieze locatie van het kunstwerk in het gebouw:

Het betonreliëf bevindt zich in de entreehal van het complex, waardoor het voor iedereen, medewerker en bezoeker, toegankelijk en zichtbaar is. Het werk loopt van binnen naar buiten, waardoor de bezoeker met het werk mee naar binnen gaat. Het reliëf is dan ook geheel geïntegreerd in de architectuur. Slijpen achtte het belangrijk dat de hal dezelfde sfeer zou uitstralen als de rest van het bedrijf, daarom koos hij beton als materiaal voor zijn kunstwerk. Beton verwees naar de functie van het bedrijf maar ook naar de architectuur van Dingemans. Het beton van Slijpen heeft echter een eigen, veredelde samenstelling en heeft daardoor een eigen uitstraling.

Conditie van het kunstwerk:

Het kunstwerk verkeert in goede staat. Het wordt weinig blootgesteld aan invloeden van buitenaf, het gedeelte buiten het gebouw bevindt zich onder een afdak.

Hal hoofdingang ENCI B.V. te Maastricht, F. Slijpen, 1964, betonreliëf (details)

Foto: Roxanne Doyen

²⁶ Slijpen, 1964, p. 21

Projectbeschrijving

Frans Slijpen, ENCI B.V. Rotterdam

Enci BV te Rotterdam, architect J. Lousberg, 1966

Foto: Roxanne Doyen

Gegevens gebouw:

Naam gebouw:	ENCI B.V.
Adres:	Humberweg 9, havennummer 5110
Plaats:	3197 KE Botlek
Type gebouw:	Kantorencomplex
Architect:	J. Lousberg
Datering:	1966
Oorspronkelijke eigenaar:	ENCI B.V.

Beschrijving van het gebouw:

Het kantoorgebouw van de Enci in Rotterdam is net als in Maastricht een modern, functionalistisch gebouw, zij het bestaande uit bakstenen in plaats van beton. Het complex heeft twee etages en bevindt zich tussen de hoogovens van het bedrijf. Het gebouw is ontworpen door Enci-architect J. Lousberg.

Beschrijving van de oorspronkelijke opdracht:

Er is geen documentatie teruggevonden over deze opdracht, maar het is aannemelijk dat de Enci zelf opdrachtgever was. In het kantorencomplex in Maastricht had de Enci al geld ter beschikking gesteld voor (monumentale) kunstwerken. Dit deden ze in navolging van de gemeente Maastricht en in het kader van de door de overheid ingevoerde percentageregeling. Bovendien was Frans Slijpen ook in Rotterdam nauw betrokken bij de artistieke aankleding van het kantoorgebouw, al betrok de architect J. Lousberg hem pas later bij de bouw ervan. Ook hier wilde Slijpen de werksfeer ‘vermenselijken’, in dit geval door het aanbrengen van kleuraccenten op een aantal deuren en door het aanleggen van gras -en bloemstroken tussen enkele gebouwen.²⁷

Het marmerintarsia dat zich in dit gebouw bevindt is vergelijkbaar met het intarsia in Maastricht, ze zijn beiden ontworpen door Frans Slijpen. Verder maakte hij een wandstuk voor de kantine, geschilderd op hout, dat de vier jaargetijden uitbeeldde. Dit werk is helaas verwijderd en vernietigd en er is geen fotomateriaal gevonden. Als laatste ontwierp Slijpen een betonreliëf voor de Enci in Rotterdam. Dit werd echter niet in opdracht van de Enci gedaan, maar werd als relatiegeschenk aangeboden. Hierover later meer.

Toekomstige situatie gebouw:

Het kantoorgebouw is nog volop in gebruik.

²⁷ Limburgs Dagblad, 9 november 1966, p.16

Projectbeschrijving, Marmerintarsia, Frans Slijpen, ENCI B.V. Rotterdam

Noot: over onderstaand kunstwerk is geen documentatie gevonden. De meeste informatie is afkomstig uit gesprekken met de voormalige directeur Ir. L.A.A.M. Klinckhamers.

Hal Kantoer Enci B.V. te Rotterdam, F. Slijpen, 1966, marmerintarsia

Foto: Roxanne Doyen

Gegevens over het kunstwerk:

Titel van het werk:	zonder titel
Naam van de kunstenaar:	Frans Slijpen
Datering van het werk:	1966
Opdrachtgever:	Eerste Nederlandse Cement Industrie B.V. te Rotterdam
Materiaal:	Marmer

Techniek: Marmerintarsia. Een intarsia is een inlegtechniek met in dit geval verschillende soorten marmer. Het ene materiaal is precies in vorm, op maat en dikte gebracht en wordt in het andere ingesneden en vastgezet: gelijmd, gespijkerd, gebrand, gesmeed en of met gips of fijne kalkmortel bevestigd. De stukjes zijn dus echt in elkaar ‘ingepast’.²⁸

Hoe is het kunstwerk destijds gefinancierd?

Het kunstwerk is gefinancierd door Enci B.V.

Beschrijving van de voorstelling:

Het marmerintarsia van Frans Slijpen loopt van het ene uiteinde tot het andere uiteinde van de wand, maar het beslaat niet hele wand. Het kunstwerk bestaat uit verschillende soorten marmer, waardoor er gladde en onregelmatige structuren zijn. Daarnaast worden er verschillende soorten kleur gebruikt, variërend van zwart, wit, grijs, bruin en blauw. De lijnvoering is hoekig, door de ruwheid van het marmer. Het marmerintarsia is een geabstraheerde voorstelling die verwijst naar de functie van de Enci. In het intarsia zijn instrumenten terug te vinden die verwijzen naar het productieproces van cement. Bovendien verwijzen de twee verticale stroken en de zwarte, bruine en witte driehoeken in het midden van de voorstelling naar de hoogovens.

Beschrijving van de precieze locatie van het kunstwerk in het gebouw:

Het moge duidelijk zijn, dat Frans Slijpen hier niet vanaf het begin bij de bouw van het nieuwe kantorencomplex betrokken was. De marmerintarsia is niet geheel geïntegreerd in de architectuur, zoals dat bij het marmerintarsia in Maastricht wel gebeurd is. Hier reikt het intarsia weliswaar van muur tot muur, maar niet de gehele wand is meegenomen in het ontwerp. Bovendien bevindt het kunstwerk zich in een hal, maar deze heeft geen centrale plek in het gebouw.

Conditie van het kunstwerk:

Het kunstwerk verkeert in goede staat, het wordt niet blootgesteld aan invloeden van buitenaf.

²⁸ Categorieaal onderzoek Wederopbouw 1940-1965. www.monumentale-wandkunst.nl

Hal kantoor ENCI B.V. te Rotterdam, F. Slijpen, 1966, Marmerintarsia (details), Foto's: Roxanne Doyen

Projectbeschrijving, Betonreliëf met mozaïek, Frans Slijpen, ENCI B.V. Rotterdam

Entree ENCI B.V. Rotterdam, F. Slijpen, 1966, Betonreliëf met mozaïek

Foto: Roxanne Doyen

Gegevens over het kunstwerk:

Titel van het werk:	zonder titel
Naam van de kunstenaar:	Frans Slijpen
Datering van het werk:	1966
Opdrachtgever:	Eerste Nederlandse Cement Industrie B.V. te Rotterdam
Materiaal:	Beton en mozaïek
Techniek:	Betonreliëf met mozaïek.
Afmetingen:	8m x 2.60m, waarvan 60 cm als fundering in de grond zit

Hoe is het kunstwerk destijds gefinancierd?

Het kunstwerk is gefinancierd door de Hollandse Beton Mij.

Beschrijving van de oorspronkelijke opdracht:

Ir. J.W.F. Baller, directeur van de Hollandse Beton Mij wilde een geschenk aanbieden aan de Enci bij de opening van de nieuwe fabriek. Hij kwam logischerwijs in contact met Frans Slijpen, die bij de artistieke aankleding van de Enci betrokken was. Slijpen kreeg de mogelijkheid om een betonreliëf te maken dat bij de ingang van het terrein geplaatst zou worden.

Beschrijving van de voorstelling:

Het betonreliëf van Frans Slijpen verwijst naar de Enci, zowel qua materiaal als qua voorstelling. De Enci vervaardigt immers cement voor de productie van beton. Het centrale gedeelte van de voorstelling bevat twee in elkaar grijpende schakels die de samenwerking tussen de industrieën Enci en Hoogovens. Waar de schakels in elkaar grijpen bevinden zich rode mozaïeksteentjes, waarbij het rood verwijst naar warmte en energie, essentiële benodigheden voor de productie van cement. Links van de schakels bevinden zich drie golvende stromen: zij verbeelden de drie grondstoffen voor de vervaardiging van hoogovencement: hoogovenslak, portlandcementklinker en anhydriet. De golven verwijzen ook naar water, belangrijk voor de aanvoer en afvoer van grondstoffen en cement. Aan de rechterkant van de schakels bevinden zich vierkanten, rechthoeken, driehoeken en een cirkel. Dit zijn de grondvormen van het bouwen, specifiek van betonbouw, waarvoor het eindproduct van deze fabriek bestemd is.²⁹

Beschrijving van de precieze locatie van het kunstwerk in het gebouw:

Het betonreliëf bevindt zich bij de entree van het terrein van de Enci. Dit was ook het doel van Frans Slijpen, iets ontwerpen voor de ingang. Uitgangspunt was het ‘vermenselijken’ van de werkomgeving, zoals zijn taak binnen de Enci sowieso was. Slijpen wilde een betonreliëf op menselijke schaal maken, om zo de onpersoonlijke, hoge fabriekstorens te verdoezelen.³⁰

Conditie van het kunstwerk:

Het kunstwerk verkeert in zeer slechte staat. Belangrijkste oorzaak is de invloed van buitenaf. De begroeiing en de weersomstandigheden hebben hun weerslag op het kunstwerk. Bovendien zijn er twee palen met vlaggen eraan in het beton geslagen. De mozaïeksteentjes zitten los, een deel is er al vanaf gevallen.

²⁹ Limburgs Dagblad, 9 november 1966, p.16

³⁰ Zie noot 7

Verder zitten er scheuren in het beton en rechtsboven zijn zelfs hele stukken beton afgebrokkeld. Het kunstwerk is één keer eerder gerestaureerd, maar vanwege de specifieke samenstelling van het beton is het erg kostbaar om het reliëf nog een keer op te knappen. Naar alle waarschijnlijkheid zal het gesloopt worden. Dit is jammer, aangezien het werk verwijst naar de historie van het bedrijf, het is een geschenk dat symbool staat voor samenwerking. Door latere fusies en veranderingen binnen de ENCI, is deze geschiedenis niet meer bekend.

Ingang Enci B.V. Rotterdam, Frans Slijpen, 1966, Betonreliëf met mozaïek, Foto's: Roxanne Doyen

Literatuurlijst

Boeken:

- Dingemans, Ir. P. H. (1964). "Architectuur". In: Enci Schakels. Maandblad voor het personeel der N.V. eerste nederlandse cement industrie (E.N.C.I.) te Maastricht. 25(10). pp. 2-3.
- Dun, K, van (2005). "Frans Slijpen, schilder". In: Dun, K. van & Smeets, W. (2005). *Frans Slijpen, schilder, peintre*. Maastricht: Stichting Soiron.
- Leeuwen, F. van (1988). *Frans Slijpen. Toegepaste kunst en landschappelijkheden*. Provincie Limburg, ENCI en Ankersmit bv.
- Slijpen, F. (1964). "Beeldende kunst geïntegreerd in architectuur HKL". In: Enci Schakels. Maandblad voor het personeel der N.V. eerste nederlandse cement industrie (E.N.C.I.) te Maastricht. 25(10). pp. 20-23.

Krantenartikelen:

- Coumans, W. "Nieuw ENCI-gebouw: efficiënt bouwwerk." *Het Vrije Volk*. 22 april 1965.
- (n.d.). "E.N.C.I. nam nieuw hoofdgebouw in gebruik." *Limburgs Dagblad*. 24 april 1965.
- (n.d.). "ENCI-hoofdkantoor 'n kunstgalerij gelijk." *Limburgs Dagblad*. 24 april 1965.
- (n.d.). "Schepping van Frans Slijpen." *Limburgs Dagblad*. 9 november 1966.
- (n.d.). "Betonreliëf van Frans Slijpen voor dochter van Enci." *De Nieuwe Limburger*. 9 november 1966.

Websites:

- Categorieaal onderzoek Wederopbouw 1940-1965. www.monumentale-wandkunst.nl

Projectbeschrijving

Frans Slijpen, Koninklijke Sphinx B.V. Maastricht

Projectbeschrijving Glasappliqué's Frans Slijpen, Koninklijke Sphinx Maastricht

Koninklijke Sphinx B.V. Maastricht, architect Postma , 1956

Foto: Roxanne Doyen

Gegevens over het gebouw:

Naam gebouw:	Sphinx Sanitair
Adres:	Boschstraat 24
Plaats:	6211 AX Maastricht
Type gebouw:	Kantorencomplex
Architect:	Architectenkantoor Postma te Deventer
Datering:	1956
Oorspronkelijke eigenaar:	Koninklijke Sphinx B.V. Maastricht

Beschrijving van het gebouw:

Het nieuwe kantoorgebouw van de Sphinx werd in 1956 geopend. De architect was Jan Diederik Postma, die een architectenbureau in Deventer had. Het complex heeft een moderne functionalistische stijl. Het voorste gedeelte van het gebouw waar de kantoren gevestigd zijn, bestaat uit vier verdiepingen. Het achterste gebouw, waar de ateliers en werkplaatsen zich bevinden heeft 9 verdiepingen.

Gegevens over het kunstwerk:

- Titel van het werk: Van rechts naar links: “De Elementen”, “De Werkende Mens”, “De Machine” en “Het Eindproduct”
- Naam van de kunstenaar: Frans Slijpen
- Datering van het werk: 1956
- Opdrachtgever: Koninklijke Sphinx B.V. Maastricht
- Materiaal: Glas
- Techniek: Glasappliqué: glasappliqueren is een techniek “...waarbij op transparant vensterglas als fond stukken glas, gekapt glas of ‘antiekglas’ versmolten of verlijmd worden, zonder gebruik van lood, metaal of betonetc. Gekleurd vlakglas werd laagsgewijs gelijmd [...] waarmee het transparante [...] glas de rol van verf toebedeeld kreeg.”³¹

³¹ Categorieaal onderzoek Wederopbouw 1940-1965. www.monumentale-wandkunst.nl

Hal Koninklijke Sphinx B.V., Frans Slijpen, 1956, Glasappliqué's

Foto: Roxanne Doyen

Hoe is het kunstwerk destijds gefinancierd?

Het kunstwerk is gefinancierd door de Koninklijke Sphinx B.V. Maastricht.

Beschrijving van de voorstelling:

Het bordje naast de vier glasappliqué's toont dat de ramen achtereenvolgens de elementen (aarde, vuur en water), het ontginnen van de grondstoffen door de mens, de machine en (de historie van) het eindproduct voorstellen. Ze verwijzen dan ook naar de functie van de Sphinx: het vervaardigen van aardewerkproducten. De voorstelling is figuratief, waarbij op centraal op ieder raam de afbeelding is aangebracht. De kleuren groen, geel en bruin ontstaan door de manier waarop de stukken glas over elkaar heen geplaatst zijn.

Beschrijving van de oorspronkelijke opdracht:

Er is weinig documentatie gevonden over dit kunstwerk. De oorspronkelijke opdracht is dan ook niet bekend. Het nieuwe kantoorgebouw van de Sphinx is echte in 1956 gebouwd, vlak na de oprichting van Stichting Kunst en Bedrijf en na het landelijk invoeren van de percentageregelingen. Het is aannemelijk dat de Sphinx zelf opdracht heeft gegeven voor het

aanbrengen van monumentale kunst. Dit ook, aangezien niet alleen Frans Slijpen deze ramen vervaardigd heeft, er is ook een tegelmozaïek van de Limburgse kunstenaar Hub Levigne aanwezig.

Beschrijving van de precieze locatie van het kunstwerk in het gebouw:

De glasramen bevinden zich in een centrale hal in het gebouw, waar vele medewerkers dagelijks doorheen liepen. Verder bevinden de vier ramen zich over de hele lengte van de hal, waardoor de ruimtelijke werking groot is. Bovendien zijn de zwarte loodlijnen, zoals die bij glad-in-lood ramen toegepast worden, weggefallen door toepassing van de nieuwe techniek. Hierdoor heeft het licht van buiten vrij spel, dit bepaalt hoe de kleuren met elkaar samenvallen en hoe het werk door de toeschouwer beleefd wordt.

Conditie van het kunstwerk:

De ramen verkeren in slechte toestand. Door de kwetsbaarheid van het materiaal zitten er barsten in het glas die over hele delen van de voorstelling lopen. Het is onwaarschijnlijk dat deze nog gerenoveerd kunnen worden. Wat er in de toekomst met het kunstwerk gaat gebeuren is onduidelijk, omdat het ook niet duidelijk is wat de toekomst van het gebouw is.

Toekomstige situatie gebouw:

De Sphinx is pas geleden failliet verklaard en het gebouw waarin de ramen zich bevinden is dan ook niet meer in gebruik. Een aantal Sphinx gebouwen, waaronder dit kantorencomplex, hebben de monumentenstatus verkregen. Waarschijnlijk wordt het gebouw tot een appartementencomplex verbouwd en zal er ook onderdak geboden worden aan kantoren en winkels.

Hal Koninklijke Sphinx B.V., Frans Slijpen, 1956, Glasappliqué's (details) Foto's: Roxanne Doyen

Deze 4 ramen in z.g. geappliqueerd glas
zijn in 1956 vervaardigd door de Maas-
trichtse glazenier Frans Slijpen.
Zij stellen de fabricage voor van aarde-
werk.
de elementen aarde, water en vuur
worden door de mens bewerkt, nadat
zij gemengd en gekneed zijn, waarna
ten slotte de eindproducten ontstaan

Literatuurlijst

Boeken:

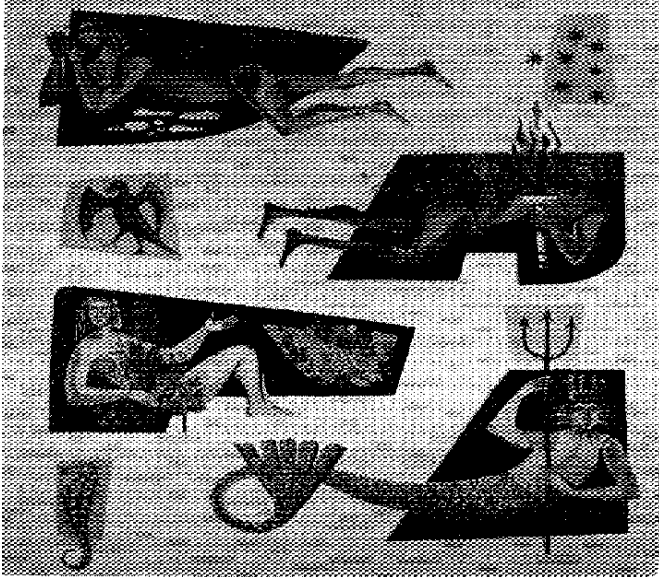
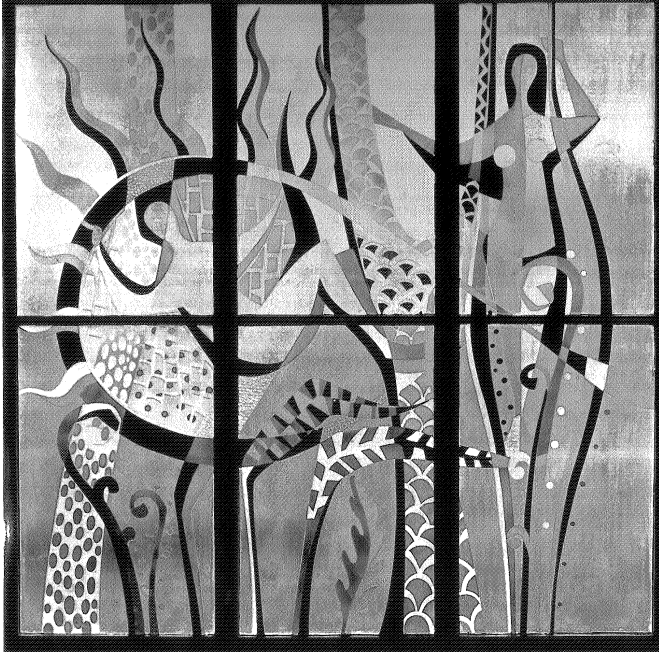
- Dun, K. van (2005). “Frans Slijpen, schilder”. In: Dun, K. van & Smeets, W. (2005). *Frans Slijpen, schilder, peintre*. Maastricht: Stichting Soiron.
- Regout, J. (1959). *Sphinx-Céramique : [gedenkboek uitg. bij gelegenheid van het 125-jarig bestaan van Sphinx en het 100-jarig bestaan van de Société Céramique door de N.V. Sphinx-Céramique]*. Maastricht: Sphinx-Céramique
- (n.d.). (1980). *N.V. Koninklijke Sphinx*. Maastricht: Sphinx- Céramique.

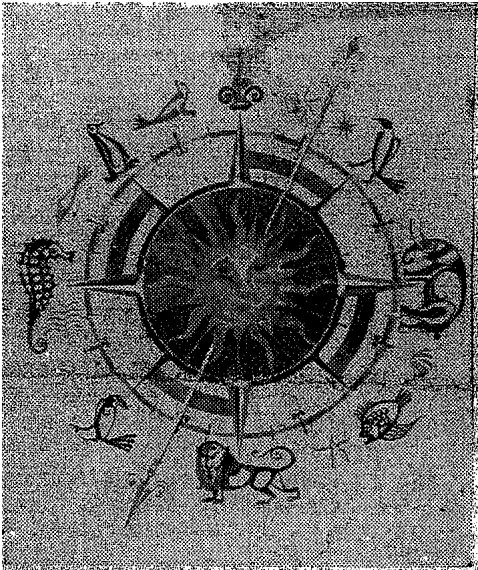
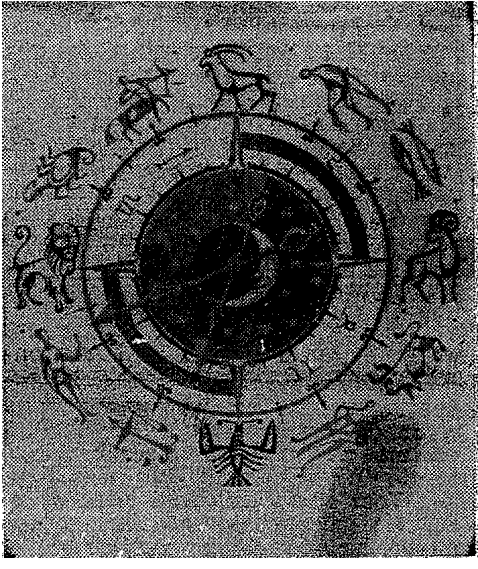
Internet:

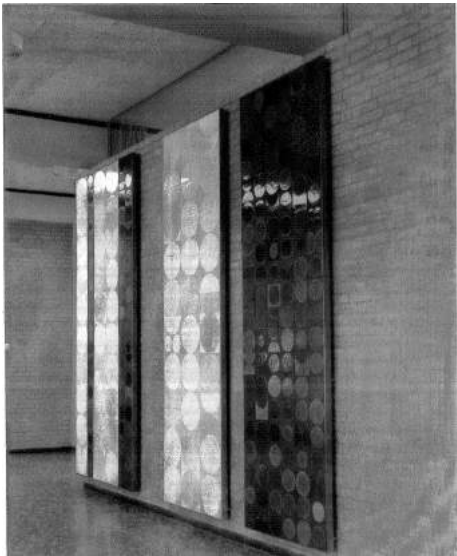
- Categorieaal onderzoek Wederopbouw 1940-1965. www.monumentale-wandkunst.nl

Overzicht profane monumentale kunst Frans Slijpen

Hoedenfabriek Dassen Maastricht 1943 Glas-in-lood ramen	Verdere informatie onbekend
Grand Hotel L'Empereur Stationstraat 2, Maastricht 1945 (?) Glas-in-lood ramen De ramen bevinden zich nog altijd in het restaurant van het hotel. Verdere informatie onbekend	 Foto: Roxanne Doyen
Stadskantoor Maastricht 1945 Plafondmozaïek Bij de verbouwing van het stadskantoor is het mozaïek aan Luc Slijpen overgedragen, zoon van Frans Slijpen.	Verdere informatie onbekend
Bataafse Rubberindustrie, Maastricht 1945 Glas-in-lood ramen	Verdere informatie onbekend

Kantoor PZEM, Vlissingen 1955 Muurschildering Verdere informatie onbekend	 Foto: Dun, K. van & Smeets, W. (2005). <i>Frans Slijpen, schilder, peintre</i>. Maastricht: Stichting Soiron. (p.114)
Koninklijke Sphinx, Maastricht	Zie projectbeschrijving
Woonhuis C. Bruggen (?), Hoensbroek 1956 Muurschildering	Verdere informatie onbekend
Kantoor Beambtenfonds Staatsmijnen, Heerlen 1956 Geappliqueerde ramen Vier ramen in het trappenhuis, in verticale richting onder elkaar, die de evolutie van carboon tot energiebron tonen. Informatie over de locatie van het kunstwerk onbekend. • “Nieuwe glazenierskunst in Limburg. Glasapplicatie en non-figuratief werk.” <i>De Tijd</i>, 13 februari 1957 • “Glas-appliek, een nieuw procédé. Ramen van Frans Slijpen”. <i>De Maasbode</i>, 2 februari 1957 • “B.F.M. in nieuw kantoor-gebouw met volop licht en ruimte.” <i>Dagblad de Limburger</i>, 24 januari 1957	 Foto: RKD Den Haag, archief Frans Slijpen

Expo paviljoen Unilever, Brussel 1958 Glasmozaïek	Verdere informatie onbekend
ENCI B.V Maastricht en Rotterdam	Zie projectbeschrijving
Rio Grande Bank, Dallas USA 1968 Glas in beton	Verdere informatie onbekend
Provinciale Limburgse Electriciteits Maatschappij (PLEM), Buggenum 1968 Klok en windroos uitgevoerd in koper, ijzer en email Samenwerking met E. Kersten-Leroy. Bemiddeling door Scheppend Ambacht Limburg (SAL). PLEM is gefuseerd tot Essent, informatie over de locatie van het kunstwerk onbekend. • Dagblad de Limburger, juli 1955 • Artikel Jules Kockelkoren	 Windhoos. Foto: Dagblad de Limburger, juli 1968 Klok. Foto: Dagblad de Limburger, juli 1968

Huishoudschool “Stella Maris”, Maastricht 1970 Keramische wand Samenwerking met architectenbureau Swinkels, Knibbeler, Salemans Verdere informatie onbekend	 Foto: RKD Den Haag, archief Frans Slijpen
Elburg, Flevohof 1971 Keramische wand (in samenwerking met Mosa porseleinfabriek Maastricht) Verdere informatie onbekend	 Foto: Dun, K. van & Smeets, W. (2005). <i>Frans Slijpen, schilder, peintre</i>. Maastricht: Stichting Soiron. (p.117)

Stadsbibliotheek Maastricht (nu
universiteitsbibliotheek binnenstad)

1977

Betonreliëf

Bij een verbouwing is het betonreliëf
omgevormd tot bankjes voor de binnentuin
van de nieuwe bibliotheek.

Huidige situatie. Foto: Roxanne Doyen

Oorspronkelijke situatie.

Foto: RKD Den Haag, archief Frans Slijpen

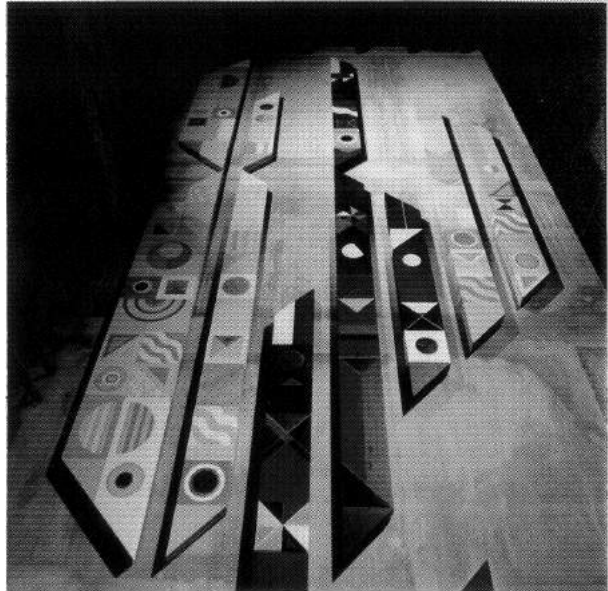
Ankersmit Chemische Bedrijven,
Borgharen

1978 / 1983

Display glas, roestvrijstaal en grondstoffen

Verdere informatie onbekend

Verdere informatie onbekend

Sancta Maria Scholengemeenschap, Kerkrade-West 1979 Roestvrijstalen plastieken Stichting Kunst en Bedrijf	 Foto: RKD Den Haag, archief Frans Slijpen
Belastingkantoor, Sittard 1980 Samenwerking met arch. Ir. W. Dingemans	Verdere informatie onbekend
Ontwikkeling toepassing beeldende kunst stadsdeel 'De Heeg', Maastricht 1983 Lakschildering op hout Opdracht van de Gemeente Maastricht Frans Slijpen was hierbij adviseur (n.d.). "Streepjes op de sporthal. Artistieke verfraaiing voor de Heeg". <i>Dagblad de Limburger</i>, 22 sept. 1982	 Foto: RKD Den Haag, archief Frans Slijpen
MTS, Maastricht 1986 Ontwerp buitengebied, staal-beton-groen Samenwerking met Sjra Schoffelen Architectenbureau Ir. P. Satijn	Verdere informatie onbekend